

شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه اقتصادی با تکیه بر قرآن کریم و بیانات مقام معظم رهبری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ^۱

فاطمه مدبر^۲

مریم جعفری سراجی^۳

آسیه گلستانی^۴

چکیده

جهاد کبیر، یکی از مفاهیم مقاومتی است که خاستگاه قرآنی دارد و به عدم تبعیت از دشمن تقسیم شده است. جهاد فرهنگی، جهاد اقتصادی، جهاد سیاسی و جهاد علمی، مهم‌ترین عرصه‌های جهاد کبیر است که دشمن می‌تواند با دور کردن امت اسلامی از این عرصه‌ها، جامعه اسلامی را به اطاعت از خود وادار نماید. این نوشتار که با روش تحقیق کتابخانه‌ای سامان یافته و پردازش اطلاعات در آن با روش تحقیق تحلیلی - توصیفی است، می‌کوشد شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه اقتصادی را با تکیه بر قرآن کریم و بیانات مقام معظم رهبری روشن سازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد جهاد کبیر در عرصه اقتصادی، اقتصاد مقاومتی است و شرایط تحقق آن شامل شناسایی و تمرکز بر فعالیت‌های اقتصادی مزیت دار کشور، زنده کردن تولید داخلی، پرهیز از واردات تضعیف کننده تولید داخلی، مدیریت منابع مالی وارداتی، دانش بنیان شدن بخش‌های خصوصی، احیاء بخش‌هایی که قبلاً سرمایه‌گذاری شده، انتقال فناوری در معاملات خارجی، مبارزه جدی با مفساد اقتصادی، ارتقای بهره‌وری از انرژی، نگاه ویژه به صنایع کوچک و متوسط و استقلال اقتصادی است. اسراف، عدم برنامه‌ریزی مدوّن و انهماز روحی، از جمله موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه اقتصادی با تکیه بر آیات وحی و بیانات مقام معظم رهبری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ است. واژه‌های کلیدی: جهاد کبیر، دشمن شناسی، اقتصاد مقاومتی، قرآن کریم، مقام معظم رهبری.

۱. تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۷/۱

۲. دانش آموخته سطح ۲ مدرسه علمیه الزهراء ع، بندرعباس. f.modabber1365@gmail.com

۳. طلبه سطح ۴ فقه خانواده مؤسسه آموزش عالی معصومیه قم. m.jafarisaraji@gmail.com

۴. طلبه سطح ۴ فقه خانواده مؤسسه آموزش عالی معصومیه قم، دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد

اسلامی واحد جبرفت، moud4721@vatanmail.ir

مقدمه

جهاد کبیر از مفاهیم مقاومتی است که خاستگاه قرآنی دارد و در معنای عدم تبعیت از دشمن به کار رفته است. این مفهوم، تنها ترکیب وصفی در حوزه جهاد، در آیات قرآن کریم است. از آنجایی که در آیات قرآن و عترت، جنبه نظامی در موضوع جهاد پررنگ و برجسته است، شایسته است روشن شود آیا جهاد کبیر تنها در حوزه نظامی است یا به عرصه‌های دیگر نیز مربوط می‌شود. همچنین بایسته است بررسی شود برای تحقق آن چه شرایطی نیاز است و موانع آن چیست. در باب جهاد کبیر و عرصه‌های آن پژوهش‌چندانی صورت نگرفته است. از این رو مسئله اصلی مقاله پیش رو، تبیین چیستی مفهوم جهاد کبیر در قرآن کریم و سیره اهل بیت علیهم‌السلام و بیان شرایط و موانع عرصه فرهنگی آن است که نوآوری مقاله را تشکیل می‌دهد. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و با استناد به آیات وحی، جهاد کبیر را مورد پژوهش قرار می‌دهد. براساس یافته‌های تحقیق، جهاد فرهنگی، جهاد اقتصادی، جهاد سیاسی و جهاد علمی مهم‌ترین عرصه‌های جهاد کبیر است که دشمن می‌تواند با دور کردن امت اسلامی از این صحنه‌های جهاد، جامعه اسلامی را به اطاعت از خود وادار نماید.

امروز تلاش دشمنان بهره‌گیری از تمامی امکانات و ظرفیت‌ها برای شکست انقلاب‌های مردمی است. وقتی دشمن از جنگ نظامی ناامید شد، در قالب جنگ نرم با تغییر افکار و فرهنگ مردم، نقشه‌های شوم و استکباری خود را پیاده می‌کند؛ یعنی کاری می‌کند که مردم، آن چه دشمن می‌خواهد انجام دهند و به تبعیت از او درآیند. برای اسیر نشدن و زیر سلطه رفتن، باید جهادی عمل شود. از دیدگاه مقام معظم رهبری شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر مسئله‌ی مورد توجه است. در این تحقیق به بررسی شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه‌ی اقتصادی پرداخته می‌شود تا ابعاد موضوع جهاد کبیر روشن شود.

جهاد کبیر برای اولین بار در قرآن کریم مطرح شده است. آیه ۵۲ سوره فرقان می‌فرماید: ﴿فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدِهِمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيرًا﴾؛ «پس تو هرگز تابع کافران نباش و با آنها

چنانکه مخالفت قرآن و دین حق کنند، سخت جهاد و کارزار کن». در این آیه، جهاد کبیر به عدم اطاعت از دشمن تفسیر شده است (ر.ک. کریمی و بخشی، ۱۳۹۹). در خصوص موضوع نوشتار حاضر اثر مستقلى تحت عنوان شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه‌ی اقتصادی یافت نشد. مقاله «جهاد کبیر و نسبت آن با عدم اطاعت از کفار» اثر محمد رضا بخشی (۱۳۹۶)، به این نتیجه دست یافته است که در خصوص جهاد کبیر و نسبت آن با عدم اطاعت از کفار دو نگرش نسبت به آیه ۵۲ سوره فرقان وجود دارد: جهاد کبیر یا دقیقا به معنای عدم اطاعت از کافران است و یا تبعیت نکردن از کافران، از برجسته‌ترین مصادیق آن به شمار می‌آید. از این رو نسبت جهاد کبیر با عدم اطاعت از کافران در حالت اول هم‌پوشانی کامل و در صورت دوم مصداق برجسته آن خواهد بود. دشمنان می‌خواهند جامعه اسلامی را به اطاعت از خود در عرصه‌های مختلف زندگی وادار نمایند. جهاد کبیر، تلاش همه جانبه‌ای است که مسلمانان برای عدم اطاعت از کافران با هدف جلب رضایت الهی انجام می‌دهند. در مقاله «جهاد کبیر و نقش آن در صیانت از انقلاب اسلامی»، علی سعیدی شاهرودی (۱۳۹۵) بر آن است که جهاد کبیر دربرگیرنده دو جهت است: اول، اطاعت نکردن از دشمن: «لا تطع الکافرین»؛ دوم، تلاش، مبارزه و جهاد برای وادارکردن جبهه حق به تسلیم یا تعامل به منظور نفوذ در سیستم و استحاله نظام دینی. در جهاد کبیر، اولین مرحله عدم اطاعت و تسلیم نشدن در برابر فشار و خواسته‌های دشمن است؛ اما این مقدار کافی نیست، مجموعه ارکان نظام، نهادها و مردم مسئولیت دارند در چهارچوب تدابیر رهبری، در جهاد همه جانبه مشارکت کنند. مقایسه دشمنی‌ها در عصر پیامبر ﷺ با عصر انقلاب اسلامی در ایران که متکی به قرآن و سنت و مبتنی بر گفتمان نبوی و علوی و درصدد اجرای اسلام و شریعت الهی در قالب حکومت و نظام سیاسی دینی است، با توجه به اهداف و آرمان‌های آن با طیف‌های گوناگون از دشمنی‌ها مواجه است و دشمنان آنچه در توان دارند برای براندازی حکومت دینی به کار گرفته‌اند، اما به‌رغم اشتراکات در اهداف و جبهه‌بندی دشمنان، تفاوت‌هایی بین عصر ما و عصر پیامبر ﷺ وجود دارد. خداوند

متعال در شرایطی که دشمن با رویکرد تعامل و مذاکره پا به جلو می‌گذارد، هشدارهایی را به پیامبر ﷺ در چند مرحله بیان می‌فرماید و این هشدارها در سوره اسراء آیات ۷۳ تا ۷۶ آمده است: اول، تلاش دشمن در جهت نفوذ: ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ لَتَفْتَرِي عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَا تَخَذُوكَ خَلِيلًا﴾ (اسراء: ۷۳)؛ «و بسا نزدیک بود که تو را از آنچه به تو وحی کردیم غافل کنند تا چیز دیگری غیر از وحی را به ما نسبت دهی و آن‌گاه تو را دوست خود گیرند».

سؤال اصلی این نوشتار آن است که شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر از منظر قرآن کریم و اهل بیت ﷺ چیست؟ شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه اقتصادی با تکیه بر آیات وحی و سیره اهل بیت ﷺ کدامند؟
 این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است و به روش کتابخانه‌ای انجام شده است.

۱. مفهوم شناسی

در این بخش به مفاهیمی که محور تحقیق هستند پرداخته شده است.

۱-۱. جهاد

جهاد از دیدگاه لغت شناسان در معانی متعددی آمده است، از جمله در کتاب تاج العروس من جواهر القاموس، جهاد، به جنگیدن با دشمن معنا شده است: «جهاد بالكسره: القتال مع العدو» (حسینی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۴۰۸). در لسان العرب نیز جهاد به معنای جنگیدن با دشمن آمده است: «الجهاد محاربة الأعداء» (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۱۳۵). جهاد، به معنای کوشش توأم با رنج (قرشی بنایی، ۱۴۱۲ق، ص ۷۷) و تلاش در کار با آنچه در توان باشد (حسینیدشتی، ۱۳۷۹، ج ۴، ص ۲۴۹) نیز تعریف شده است.

جهاد در اصطلاح شرع، نبرد با دشمن در راه خدا است (همان، ص ۲۵۰). جهاد از فرائض اسلام و بر هر مرد مسلمان بالغ عاقل توانای بر نبرد به نحو کفایت واجب است که به امر

پیشوایی معصوم علیه السلام یا نائب خاصش با کفار و مشرکین بجهنگد تا اسلام آورند. این جهاد را جهاد ابتدایی گویند. هنگامی که کفار به بلاد مسلمین حمله کنند و نیز با کسی که سلاح کشیده و قصد جان و مال مسلمانی را کند، جهاد دفاعی می‌گویند و در هر زمانی واجب است و حتی ذکوریت و بلوغ نیز در آن شرط نیست؛ چنانکه حضور امام و نایبش شرط نیست (همان). بنابراین جهاد به معنای جنگیدن با دشمن و بر هر مرد عاقل توانای بر نبرد واجب است.

۱-۲. جهاد کبیر

کشورهای اسلامی مانند ایران به علت اسلامی بودن، با دشمنانی مواجه‌اند که دشمنی ایشان از راه‌های گوناگون صورت می‌گیرد. یک راه آن جنگ سخت است که دشمن در این مرحله شکست خورد و این شکست، مرهون لبیک مردم به جهاد اصغری بود که امام خمینی علیه السلام در جنگ تحمیلی دستور آن را دادند. امروز کشور با جنگ نرم روبه‌رو است. باید برای مقابله با دشمن و مستعمره نشدن جهاد کرد؛ اما نه جهاد اصغر، جهادی که مقام معظم رهبری علیه السلام برای مقابله و معارضة با این جنگ اعلام کردند، جهاد کبیر است. ایشان در توضیح و تعریف جهاد کبیر می‌فرمایند:

«امروز برای کشور ما جنگ نظامی سنتی و متعارف، احتمال بسیار بسیار ضعیفی است، لکن جهاد باقی است. جهاد یک چیز دیگر است. جهاد فقط به معنای قتال نیست، فقط به معنای جنگ نظامی نیست. جهاد یک معنای وسیع‌تری دارد. در بین جهادها، جهادی هست که خدای متعال در قرآن آن را جهاد کبیر نام نهاده ... جهاد کبیر یعنی چه؟ یعنی اطاعت نکردن از دشمن، از کافر، از خصمی که در میدان مبارزه با تو قرار گرفته است، اطاعت نکن. اطاعت یعنی چه؟ یعنی تبعیت. تبعیت نکن. تبعیت نکردن در کجا؟ در میدان‌های مختلف، تبعیت در میدان سیاست، در میدان اقتصاد، در میدان فرهنگ، در میدان هنر. در میدان‌های مختلف

از دشمن تبعیت نکن، این شد جهاد کبیر» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۳/۳).
 واژه جهاد کبیر در آیه ۵۲ سوره فرقان آمده است و مقام معظم رهبری بر اساس تفسیر این آیه، جهاد در میدان جنگ نرم را جهاد کبیر می‌نامند. ایشان در این خصوص می‌فرمایند:
 «در بین جهادها، جهادی هست که خدای متعال در قرآن آن را جهاد کبیر نام نهاده‌اند: ﴿وَ جَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ (فرقان، ۵۲)؛ در سوره مبارکه‌ی فرقان است. «به» یعنی به قرآن، «جاهدیم به» یعنی به وسیله قرآن با آن‌ها جهاد کن. «جهاداً کبیراً». این آیه در مکه نازل شده. درست توجه کنند جوان‌های عزیز! در مکه جنگ نظامی مطرح نبود. پیغمبر و مسلمان‌ها مأمور به جنگ نظامی نبودند. کاری که آن‌ها می‌کردند کار دیگری بود... آن کار دیگر چیست؟ آن کار دیگر، ایستادگی، مقاومت و عدم تبعیت: ﴿فَلَا تُطِيعِ الْكٰفِرِيْنَ وَ جَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا﴾؛ از مشرکین اطاعت نکن. اطاعت نکردن از کفار همان چیزی است که خدای متعال به آن گفته جهاد کبیر» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۳/۳).

بنابراین منظور از جهاد کبیر، اطاعت نکردن و عدم تبعیت از دشمن است.

۳-۱. دشمن شناسی

برای جنگیدن و جهاد، در قدم اول باید دشمن را در این میدان شناخت. شناسایی دشمن در جنگ نرم، سخت‌تر از جنگ سخت است؛ زیرا در جنگ سخت، مردم مواجه با متجاوزان در حریم کشورشان بودند؛ اما دشمنان در جنگ نرم خود را گاه‌آهاً دوست نشان می‌دهند. خداوند در قرآن کریم به مؤمنان نسبت به دشمنان تذکر می‌دهد و از دوستی با آنان برحذر می‌دارد و می‌فرماید: ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّيْ وَ عَدُوْكُمْ اَوْلِيَاۗءَ تُلْقُوْنَ اِلَيْهِمْ بِالْمُوَدَّةِ...﴾ (ممتحنه، ۱)؛ «ای اهل ایمان! دشمنان من و دشمنان خودتان را دوستان خود مگیرید، شما با آنان اظهار دوستی می‌کنید...». از این آیه روشن می‌شود که گاهی انسان،

دشمن خود را به درستی نمی‌شناسد و می‌پندارد در رابطه با آنان خیری وجود دارد. حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای علیه السلام در معرفی دشمن و عدم تبعیت از دشمنان می‌فرماید: «من که می‌گویم دشمن، مقصودم دولت آمریکا است. تعارف هم نمی‌کنیم؛ البته آن‌ها که می‌گویند ما دشمن نیستیم ما دوست شما هستیم، پیام نوروزی به ما داده‌اند و برای جوانهای ما دلسوزی کرده‌اند یا در کاخ سفید، سفره هفت سین پهن می‌کنند؛ خُب این‌ها بچه گول زنی است. کسی این‌ها را باور نمی‌کند. ما با سیاست‌ها کار داریم با سیاست مدارها کار داریم، آن‌ها دشمن هستند» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۱/۱).

رهبر انقلاب اسلامی ایران، در خصوص علت اصلی دشمنی استکبار، آمریکا و مانند آن‌ها با دولت‌های اسلامی می‌فرماید: «آنچه استکبار را از جمهوری اسلامی به شدت غضبناک می‌کند، مسلمان بودن مردم ایران نیست. آن عبارت است از اینکه مردم به خاطر این مسلمان بودن حاضر نیستند زیر بار استکبار بروند، حاضر نیستند تبعیت کنند. مسئله‌ی حقوق بشر، مسائل گوناگون دیگر، بهانه است. مسئله، عدم تبعیت است» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۳/۳).
با توجه به دشمنی استکبار و غضبناک بودن آن، روشن می‌شود که مردم عدم تبعیت؛ یعنی جهاد کبیر را شروع کرده و ادامه داده‌اند؛ زیرا آمریکا دشمنی‌اش را ادامه داده است. مردم، پایداری و مقاومت را باید ادامه دهند و غفلت نکنند، چنانکه خداوند در آیه‌ی ۴۵ سوره انفال می‌فرماید: «**أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ**»؛ «ای اهل ایمان! هنگامی که [در میدان نبرد] با گروهی [از مشرکان و کافران] برخورد کردید، ایستادگی نمایید و خدا را بسیار یاد کنید تا رستگار شوید».

در نتیجه، علت اصلی دشمنی، مقاومت در مقابل دشمنان است؛ زیرا مستکبران به هدف خود، یعنی سلطه بر مردم نمی‌رسند و غضبناک بودن دشمن از مقاومت و عدم تبعیت، نشان دهنده صحیح بودن راه است. عدم تبعیت در این تحقیق، محور اصلی و خط قرمز جهاد کبیر است؛ به عبارت دیگر، عدم تبعیت، حد و مرز جهاد کبیر است.

۲. شرایط و موانع جهاد کبیر در عرصه اقتصادی

مقام معظم رهبری علیه السلام، جهاد کبیر در عرصه اقتصادی را اقتصاد مقاومتی می خوانند و در این باره می فرمایند: «اینکه ما گفتیم اقتصاد مقاومتی؛ یعنی بخش اقتصاد این سیاست بزرگ و اساسی، اقتصاد مقاومتی است... این جهاد بزرگ است، جهاد کبیر است» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۳/۳). در واقع شرایط و موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه اقتصادی، همان شرایط و موانع اقتصاد مقاومتی است.

۲-۱. شرایط تحقق

رهبر انقلاب اسلامی، برای ایجاد اقتصاد مقاومتی در چند سال اخیر طی سخنرانی هایی که انجام دادند، شرایط تحقق اقتصاد مقاومتی را به صورت پراکنده بیان فرموده اند (بیانات رهبری با موضوع اقتصاد دانش بنیان، ۹۷/۷/۱؛ کاهش وابستگی به نفت در ۹۷/۵/۳؛ اهمیت تولید در ۸۹/۲/۲۸ و ...). ایشان طی سخنرانی که در تاریخ ۹۵/۷/۱ در حرم رضوی داشتند، کارهایی که در زمینه اقتصادی مقاومتی انجام گرفته را مقدماتی معرفی کردند و تصریح نمودند که این کارها باید در زمینه اقدام و عمل انجام بگیرد. امام خامنه ای علیه السلام در این سخنرانی، شرایط تحقق اقتصاد مقاومتی را به صورت منظم و کامل در چند اقدام اساسی برای نجات اقتصاد کشور بیان کرده اند که به تبیین آن ها پرداخته می شود.

یک. شناسایی و تمرکز بر فعالیت های اقتصادی مزیت دار کشور

در کشور فعالیت های اقتصادی زیادی انجام می شود. بعضی از این فعالیت ها مهم تر هستند. اگر توجه به این فعالیت های مهم، اندک باشد به اقتصاد کشور لطمه وارد می کند؛ زیرا برخی از فعالیت ها کلیدی هستند. مقام معظم رهبری در خصوص این موضوع می فرمایند: «اول، مسئولین محترم دولتی باید فعالیت ها و زنجیره های اقتصادی مزیت دار کشور را شناسایی کنند و بر آن ها متمرکز بشوند. بعضی از این فعالیت های اقتصادی در کشور اولویت دارد، اهمیت دارد، مثل مادر می ماند و از آن باب های متعدد اقتصادی و

تولیدی گشوده می‌شود، روی آن‌ها بایست تمرکز کنند. آن‌ها را باید شناسایی کنند و نقشه راه را مشخص کنند و تکلیف همه را معلوم بکنند» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۱/۱).

اسلام برای تنظیم امور اجتماع و حفظ مصالح و منافع ملی، پاره‌ای از کارها را تا حد کفایت واجب ساخته و در نتیجه، تولید کالاهایی را که حیات افراد یا قوام و نظام جامعه به آن بستگی دارد، لازم و واجب دانسته است. کشاورزی و دامپروری از این جهت که تأمین کننده نیازهای غذایی مردم است، در اولویت نخست قرار دارد (خلیلیان اشکذری، ۱۳۹۰، ص ۱۰۷، ۱۰۸). چنانکه حضرت سجاد علیه السلام روایت نمود که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خَيْرُ الْمَالِ سِكَّةٌ مَّأْبُورَةٌ وَ مَهْرَةٌ مَّأْمُورَةٌ» (ابن بابویه، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۲۹۲)؛ بهترین ثروت، کارهای تولیدی مانند کشاورزی و شخم زدن به اسب کره‌آور است (همان، ص ۲۰۴).

بنابراین برخی فعالیت‌ها، اساس و مانند پایه عمل می‌کنند و به همین جهت در اولویت قرار می‌گیرند. جهاد کبیر در این زمینه یعنی توجه کردن به این فعالیت‌های مزیت دار و غافل ماندن از این فعالیت‌ها، به استقلال کشور آسیب می‌رساند. مردمی که نیازهای اساسی آنان تأمین نشود، مجبور می‌شوند تبعیت کنند و به زیر سلطه روند. توجه به نیازهای اساسی کشور، فعالیت‌های اساسی را روشن می‌کند و توجه به این فعالیت‌ها، زمینه عدم تبعیت است و این جهاد کبیر است.

دو. زنده کردن تولید داخلی

جهاد کبیر، یعنی ایستادگی، مقاومت و روی پای خود ایستادن. جهاد کبیر با کم‌کاری، بیگانه است. تنها شناسایی اولویت‌های تولید و فعالیت‌های اقتصادی کافی نیست؛ بلکه باید تولیدات داخلی را احیاء کرد و افزایش داد. با کم‌کاری و عدم تلاش نباید تولید کم بشود؛ زیرا وقتی تولید داخل کم باشد، واردات جایگزین می‌شود.

مقام معظم رهبری علیه السلام در خصوص تولید داخل می‌فرمایند:

«دومین مسئله در این «اقدام و عمل» که ما گفتیم باید مورد توجه قرار بگیرد، زنده کردن تولید داخلی است. آن طوری که به من گزارش کرده‌اند،

امروز حدود شصت درصد از امکانات تولید ما معطل است، تعطیل است، بعضی‌ها به کمتر از ظرفیت کار می‌کنند، بعضی‌ها کار نمی‌کنند. بایستی ما تولید را زنده کنیم، تولید را احیاء کنیم. البته این راه دارد، این راه را خیلی از اقتصاددان‌های متعهد بلدند. من به مسئولین محترم دولتی مکرر گفته‌ام این منتقدینی را که هستند بخواهید، حرف‌هایشان را بشنوید. گاهی پیشنهادهای خوبی دارند می‌توان تولید را احیاء کرد و در کشور به حرکت در آورد» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۱/۱).

کار در داخل کشور و وطن خود، دارای اهمیت زیادی است. اهل بیت علیهم‌السلام، سعادت مرد را تجارت درون وطن می‌نامند. در روایتی از امام حسین علیه‌السلام آمده است: «إِنَّ مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ أَنْ يَكُونَ مُتَجَرِّهُ فِي بَلَدِهِ» (کلینی، ۱۳۷۹ق، ج ۱۰، ص ۳۶۲)؛ تجارت در وطن مایه سعادت‌مندی مرد است (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۶۱۲).

ائمه علیهم‌السلام، تولیدات داخلی را سرمایه و مال بهتری می‌دانند و به آن سفارش می‌کنند. چنان‌که از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پرسیدند کدام مال بهتر است؟ فرمودند: «قَالَ زَرْعٌ زَرَعَهُ صَاحِبُهُ وَأَصْلَحَهُ وَأَدَّى حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ قَيْلًا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَيُّ الْمَالِ بَعْدَ الزَّرْعِ خَيْرٌ قَالَ رَجُلٌ فِي عَنَمِهِ قَدْ تَبِعَ بِهَا مَوَاضِعَ الْقَطْرِ يُقِيمُ الصَّلَاةَ وَيُؤْتِي الزَّكَاةَ قَيْلًا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَيُّ الْمَالِ بَعْدَ الْعَنَمِ خَيْرٌ قَالَ الْبَقْرُ تَعْدُو بِحَيْرٍ وَتَرُوحُ بِحَيْرٍ...» (ابن بابویه، ۵۳۵۰، ۱۳۷۶)؛ «زراعتی که بکارند و اصلاح کنند و روز درو حقش را بپردازند. عرض شد یا رسول الله پس از زراعت کدام مال بهتر است؟ فرمود: «گوسفند داری که به دنبال محل باران می‌رود و نماز می‌خواند و زکات می‌دهد» عرض شد پس از گوسفند کدام مال بهتر است؟ فرمود: «گاو که بامداد شیر می‌دهد و پسین هم شیر می‌دهد...».

امام، سرمایه‌هایی را خوب به حساب می‌آورد که از تولیدات داخلی است و نیاز به خارج ندارد. مقام معظم رهبری بر زنده کردن تولیدات داخلی تأکید کرده‌اند؛ زیرا با تولیدات داخلی، نیاز به واردات کمتر می‌شود. مطمئناً اگر در تولیدات داخلی کم‌کاری

شود، کشور برای کمبود تأمین خیلی از کالاها نیاز به واردات بیشتری پیدا می‌کند و این وابستگی به خارج را زیاد می‌کند؛ بنابراین در جهاد کبیر، رهبری از مردم کشور می‌خواهند که مقاومت کنند و مقاومت در این قسمت به معنای تلاش برای تولیدات داخلی بیشتر و پرهیز از کم کاری است.

سه. پرهیز از واردات تضعیف کننده‌ی تولید داخلی

هر کشوری نیازهایی را که در داخل کشور نمی‌تواند تأمین کند، ناگزیر است که از خارج وارد کند. واردات باید تحت کنترل باشد؛ زیرا بعضی از واردات به تولید داخلی ضربه می‌زند. مقام معظم رهبری واردات تضعیف کننده را مورد توجه قرار داده‌اند و می‌فرمایند:

«ما بالاخره تجارت خارجی داریم، واردات داریم، به یک چیزهایی احتیاج داریم که از خارج وارد کنیم. مجبوریم این‌ها را بخریم اشکالی هم ندارد، لکن توجه کنیم که این خریدهای ما، قدرت تولید داخلی ما را تضعیف نکنند. فرض بفرمایید ما می‌خواهیم مثلاً هواپیما وارد کنیم یا خریداری بکنیم، به ما گفته می‌شود که اگر چنانچه فلان درصد از این قیمت را ما در صنایع داخلی هواپیما سرمایه گذاری کنیم، بیشتر از آنکه بخریم استفاده خواهیم کرد. تولید داخلی هم رشد پیدا می‌کند. اینکه ما همه چیز را از خارج وارد کنیم و نگاه نکنیم که این خرید ما، این واردات ما چه بلایی سر تولید داخلی می‌آورد خطا است؛ پس بنابراین در خریدها کاری کنیم که تولید داخلی تضعیف نشود» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۷/۱).

تنظیم درست بازرگانی خارجی یک کشور و اتخاذ سیاست‌های مناسب در زمینه‌ی صادرات و واردات باعث رونق اقتصاد و تأمین منافع ملی آن کشور می‌شود؛ از این رو میزان واردات باید با نیازهای ضروری و اساسی جامعه و توان مالی کشور متناسب باشد و سیاست‌های اقتصادی دولت نباید به گونه‌ای تنظیم شود که فقط به اقلامی که مورد نیاز واقعی کشور است و امکان تولید آن در داخل وجود ندارد، اجازه‌ی واردات

داده شود؛ زیرا واردات بی رویه باعث رکود اقتصاد داخلی و به دنبال آن تعطیلی برخی واحدهای تولیدی و بیکاری عده‌ای از شاغلان خواهد شد. این امر نیز پیامدهای اقتصادی و اجتماعی زیان باری به دنبال دارد و در این میان فقط کشورهای صادرکننده کالا و عده‌ای اندک از واردکنندگان با نادیده گرفتن منافع ملی سود سرشاری خواهند برد و روند وابستگی کشور را تشدید می‌کنند (خلیلیان اشکذری، ۱۳۹۰، ص ۳۱۹).

جهاد کبیر در واردات، یعنی کاری انجام نشود که واردات موجب ضعف تولید داخلی شود؛ زیرا سلطه به وجود می‌آورد و بازار کشور به دست بیگانه می‌افتد. با بالا و پایین کردن قیمت، تولیدکنندگان داخلی را بیکار و مردم کشور را وابسته می‌کنند؛ یعنی مردم کشور ذلیل می‌شوند و خداوند ذلت را برای مؤمنان نمی‌خواهد و می‌فرماید: ﴿...لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ...﴾ (منافقون، ۸)؛ «... در حالی که عزت و اقتدار برای خدا و پیامبر او و مؤمنان است...». در موضوع واردات، عزت و استقلال به دست نمی‌آید، مگر اینکه تدبیر در این امور به کار رود؛ چنان که رسول خدا ﷺ به شخصی می‌فرماید: «فَإِنِّي أُوصِيكَ إِذَا أَنْتَ هَمَمْتَ بِأَمْرِ تَدْبِرَ عَاقِبَتَهُ، فَإِن يَكُن رُشْدًا فَاْمُضِهِ، وَإِن يَكُن عَيًّا فَانْتَه عَنَّهُ» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵، ص ۲۸۱؛ حمیری، ۱۴۱۳، ق، ص ۶۶)؛ سفارش می‌کنم هر گاه خواستید کاری انجام دهید، به سرانجام آن بیندیش؛ اگر مایه‌ی رشد بود، آن را انجام بده و اگر مایه‌ی فساد و بود، آن را رها کن. بنابراین جهاد کبیر در این زمینه به معنای تدبیر صحیح است تا واردات اشتباه، تولیدات داخلی را ضعیف نگردانند و بازار کشور به دست سلطه‌گران نچرخد و عزت کشور و مردم حفظ شود.

چهار. مدیریت منابع مالی وارداتی

در اقتصاد، مدیریت جایگاه ویژه‌ای دارد. اگر مدیریت مالی به درستی انجام نگیرد، مالی که در اختیار قرار گرفته از بین می‌رود. مدیریت مالی صحیح از ضروریات اقتصاد است، به ویژه اگر این مال در ازای کالا و خدمات با ارزشی باشد. مقام معظم رهبری علیه السلام در خصوص مدیریت پول‌هایی که در ازای نفت و... بعد از مدتی به کشور باز می‌گردد می‌فرماید:

«ما پول‌هایی داریم در خارج از کشور، مثلاً نفت فروخته‌ایم پولش را به ما نداده‌اند. در قضیه برجام بنا بر این شد که این پول‌ها برگردد، البته اکثرش برنگشته، اغلبش برنگشته و دچار مشکل است. دست آمریکایی‌ها را انسان مشاهده می‌کند پشت این قضیه...، لکن بالاخره بر خواهد گشت. وقتی که این پول‌های موجود ما در خارج که حالا هر چند ده میلیاردی که هست برگشت، در مصارفی به کار نرود که این پول هدر بشود. این پولی است که وارد کشور می‌شود، کشور نیاز دارد و در درجه‌ی اول مثلاً تولید است. مواظب باشند که این پولی که وارد می‌شود، هدر نرود، از بین نرود، صرف خریدهای بی‌مورد، صرف کارهای بیجا، صرف اسراف‌ها نشود؛ یعنی مدیریت منابع مالی‌ای که از بانک‌ها و مراکز خارجی به کشور وارد می‌شود» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۱/۱).

اگر مالی که به ازای سرمایه‌های کشور به دست آمده، در جای مناسب مصرف نشود، اسراف است. قرآن کریم با صراحت از اسراف نهی می‌کند و مسرفان را اهل آتش می‌داند و در سوره‌ی غافر آیه ۴۳ می‌فرماید: «...أَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ»؛ «... قطعاً اسرافکاران اهل آتش هستند». در روایات اسلامی، موارد ظریف و دقیقی برای تحقق اسراف بیان شده است که نشان می‌دهد اسراف همواره به زیاده روی نیست؛ بلکه استفاده‌ای غیر بهینه از درآمد و ثروت نیز نوعی اسراف قلمداد شده است. برای مثال در روایتی از هشتمین پیشوای معصوم حضرت رضا علیه السلام در گفت و گو با یک پزشک، خریدن الاغ به قیمت سیزده دینار و صرف نظر کردن از اسب، نوعی اسراف تلقی شده است. در روایت آمده است:

«الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَمَّنْ أَخْبَرَهُ عَنِ ابْنِ طَيْفُورِ الْمُتَطَيَّبِ قَالَ سَأَلَنِي أَبُو الْحَسَنِ عَ أَيِّ شَيْءٍ تَزَكَّبُ قُلْتُ جَمَارًا فَقَالَ بِكُمْ ابْتِغَاةُ قُلْتُ بِثَلَاثَةِ عَشَرَ دِينَارًا فَقَالَ إِنَّ هَذَا هُوَ السَّرْفُ أَنْ تَشْتَرِيَ جَمَارًا بِثَلَاثَةِ عَشَرَ دِينَارًا وَ تَدَعَ بَرْدُونَ قُلْتُ يَا سَيِّدِي إِنَّ مَوْنَةَ الْبَرْدُونَ أَكْثَرُ مِنْ مَوْنَةِ الْجَمَارِ قَالَ فَقَالَ إِنَّ الَّذِي يُمُونُ الْجَمَارَ يُمُونُ الْبَرْدُونَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ مِنْ أَرْبَبِ دَابَّةٍ مُتَوَقِّعًا بِهِ أَمْرُنَا وَ يَغِيظُ بِهِ عَدُوَّنَا وَ هُوَ مُسْوَبٌ إِلَيْنَا أَدَّرَ اللَّهُ رِزْقَهُ وَ شَرَحَ صَدْرَهُ وَ بَلَّغَهُ

أَمَلَهُ وَكَانَ عَوْنًا عَلَى حَوَائِجِهِ» (الكلینی الرازی، ۱۳۷۹ق، ج ۶، ص ۵۳۵)؛ به سندی از ابن طیفور پزشك نقل می‌کند که أبو الحسن علیه السلام از من پرسید: بر چه سوار می‌شوی؟ گفتم: بر الاغ، فرمود: به چندی خریدی؟ گفتم: اشرفی، فرمود: این اسراف است که يك الاغی را به سیزده اشرفی بخری و یابو نخری، گفتم: ای آقایم هزینه یابو بیش از الاغ است، فرمود: آنکه روزی الاغ را می‌دهد روزی یابو را هم می‌دهد، نمی‌دانی هر که پاکشی داشته باشد در انتظار فرج و دشمن ما را خشمناك کند که وابسته ما است خدا روزیش را برگشاید و سینه‌اش را باز کند و او را به آرزویش رساند و كمك او باشد در کارهایش.

در این خصوص حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند: «الاسرافُ يُفنی الجزیل»؛ اسراف کاری، مال بسیار را نابود می‌کند (تمیمی آمدی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۵۲۰).

بنابراین جهاد کبیر در موضوع مدیریت منابع مالی وارد شده از خارج کشور، یعنی مال به دست آمده از فروش کالاها و خدمات با ارزش را در جای صحیح به کار بریم تا هدر نرود و این مدیریت مالی صحیح از آن جایی که كمك به اقتصاد کشور و عدم وابستگی می‌کند، در راستای عدم تبعیت قرار می‌گیرند و جزو شرایط جهاد کبیر به شمار می‌آید.

پنج. دانش بنیان شدن بخش‌های خصوصی

یک کشور برای اتکا به خود، نیاز به پیشرفت اقتصادی دارد. یکی از عوامل مهم پیشرفت اقتصادی، دانش بنیان شدن بخش‌های مهم اقتصادی است؛ یعنی پایه فعالیت‌های اقتصادی بر اساس دانش و علم به روز باشد. این مسئله مورد توجه مقام معظم رهبری قرار گرفته و می‌فرمایند:

«بخش‌هایی در اقتصاد ما وجود دارد که مهم و دارای اهمیت است؛ مثلاً بخش نفت و گاز... این بخش‌های حساس و مهم، دانش بنیان بشود. اینکه ما می‌گوییم اقتصاد دانش بنیان؛ جوانان ما، دانشمندان ما نشان داده‌اند که می‌توانند نوآوری کنند. می‌توانند ما را از آن سطحی که در فناوری داریم بالاتر ببرند...؛ بنابراین دانش بنیان شدن

بخش‌های مهم اقتصادی داخلی، یکی از کارهایی است که در اقتصاد مقاومتی شرط است و بایستی انجام بگیرد» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۸/۱). برای دانش بنیان شدن تولیدات، باید علم صنعتگران افزایش یابد؛ یعنی مهارت و تخصصشان را افزایش دهند تا سود و کارایی بالا رود. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِّنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ» (انبیاء، ۸۰)؛ «و به سود شما صنعت ساختن پوشش‌های دفاعی را به او آموختیم تا شما را از [آسیب] جنگتان محافظت نماید، پس آیا شما شکرگزار حق هستید؟».

قرآن مجید، در این آیه به ما می‌آموزد که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که رئیس کشور دینی است، صنعتگری سازنده است و فایده‌ی صنعت وی تنها به خود او باز نمی‌گردد؛ بلکه سود اجتماعی دارد و به مردمان دیگر نیز می‌رسد و زرهی که پیامبر صنعتگر می‌سازد، برای امت او فایده‌ای بزرگ دارد و آنان را از شر دشمن در جنگ محافظت می‌کند. پس جامعه‌ی زنده در حال رشد همواره نیازمند است به تقویت صنایع و تشویق صنعتگران و گشودن راه‌های اکتشاف صنعتی و توجه کامل به استفاده از فنون جدید و تأکید بی‌گذشت بر ضرورت حضور تخصصی در همه‌ی امور و کارشناسی‌ها و اجراها (حکیمی و دیگران، بیتا، ج ۴، ص ۴۸۵).

دانش بنیان شدن، یکی از امور ضروری در اقتصاد کشور است. ائمه علیهم السلام نیز به این مسئله توجه داشتند و آن را مهم می‌دانستند؛ چنانکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این خصوص می‌فرماید: «يَا اِبْنَ مَسْعُودٍ اِذَا عَمِلْتَ عَمَلًا فَاَعْمَلْ بِعِلْمٍ وَ عَقْلٍ وَ اِيَّاكَ وَ اَنْ تَعْمَلَ عَمَلًا بِغَيْرِ تَدْبِيرٍ وَ عِلْمٍ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴، ص ۱۱۰)؛ ای ابن مسعود! هنگامی که به انجام کاری می‌پردازی، با دانش و خرد به کار برخیز و از آن بهره‌یز که ناسنجیده و بدون اطلاع به کاری دست بزنی که خداوند جلیل می‌فرماید: «... وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِي نَقَضَتْ غَزَاهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اُنْكَاثًا» (نحل، ۹۲)؛ مانند آن زن مباشید که تافته خویش را پس از تافتنی استوار، از هم بگسست ...

با توجه به مطالبی که ذکر شد، روشن می‌شود دانش بنیان شدن کلیدی راه‌گشا و ضروری در پیشرفت اقتصاد کشور است. وقتی کشوری خود را با دانش نو مجهز نکند،

عقب می ماند و این عقب ماندگی وابستگی می آورد و در نهایت تبعیت به همراه دارد؛ بنابراین دانش بنیان شدن نیز به معنای عدم تبعیت و از مصادیق جهاد کبیر است.

شش. احیاء بخش هایی که قبلاً سرمایه گذاری شده

خیلی از کشورها از جمله کشور ایران، بر روی پروژه هایی سرمایه گذاری می کنند؛ اما قبل از بهره برداری و استفاده، پروژه متوقف می شود. از سوی دیگر، کشور به این پروژه ها نیاز دارد. اگر این پروژه ها احیاء نشود، کشور مجبور است کمبودها را از خارج جبران کند. مقام معظم رهبری علیه السلام در این باره می فرمایند:

«ما در گذشته روی بعضی از بخش ها، سرمایه گذاری کرده ایم. از آن ها بهره برداری بشود و استفاده بشود. ما در زمینه نیروگاه سازی در کشور سرمایه گذاری خوبی کرده ایم. در زمینه ی پتروشیمی سرمایه گذاری خوبی کرده ایم. امروز کشور به نیروگاه احتیاج دارد. کشورهای دیگر هم به نیروگاه ارزانی که ما می سازیم احتیاج دارند. ما دیگر نرویم از بیرون نیروگاه بخریم وارد کنیم یا افرادی بیاوریم برای ما نیروگاه درست کنند. این قسمت هایی که سرمایه گذاری شده است، برایش تلاش شده است و زحمت کشیده شده است؛ احیاء بشود و از آن ها استفاده بشود» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۷/۱).

مقام معظم رهبری از مسئولین مربوط به چنین سرمایه گذاری هایی می خواهند که اولاً این سرمایه گذاری ها را بهره برداری و اصلاح نمایند؛ ثانیاً نادیده گرفتن این سرمایه گذاری ها و خریدن کمبودهای کشور از خارج، به اقتصاد کشور لطمه وارد می کند و سرمایه کشوری تباه می شود و از بین می رود. امام صادق علیه السلام در این باره می فرمایند: «رَجُلٌ كَانَ لَهُ مَالٌ فَأَقْسَدَهُ فَيَقُولُ اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي فَيَقَالَ لَهُ أَمْ أَمْرُكَ بِالْاِقْتِصَادِ أَمْ أَمْرُكَ بِالْاِصْلَاحِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۵۱۱)؛ مردی که مالی داشته و آن را از میان برده است و می گوید: بار خدایا به من روزی بده، به او گفته شود آیا به تو دستور ندادم میانه روی کنی؟ آیا دستور ندادم اصلاح مال کنی و نگذاری از میان برود؟. استفاده نکردن از سرمایه هایی که قبلاً سرمایه گذاری شده و نادیده گرفتن تلاشی که در این

سرمایه گذاری انجام شده، اسراف است. چنانکه امام صادق علیه السلام فرمودند: «انَّ مَعَ الْإِسْرَافِ قَلَّةَ الْبُرْكَاتِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۵)؛ با اسراف و زیاده روی، برکت اموال رو به کاهش می رود. ثروت کشور همیشگی نیست؛ بلکه تمام شدنی است؛ بنابراین از سرمایه ها باید حداکثر استفاده را کرد. توجه به این مسئله، راه را برای مستقل ماندن کشور هموار می گذارد و کشور را از دام وابستگی و تبعیت دور می کند و این جهاد کبیر است که مورد تأکید مقام معظم رهبری است.

هفت. انتقال فناوری در معاملات خارجی

جهاد کبیر با هر مسئله ای که تبعیت از دشمن و وابستگی به دنبال دارد، مخالف است. اگر در معاملات خارجی، انتقال فناوری نباشد، کشور همیشه برای تهیه آن کالا محتاج است. یکی از عوامل تعیین کننده در فرآیند رشد و توسعه اقتصادی، عامل تکنولوژی و فنون برتر است که از ابتدای تمدن بشری به عنوان اساس تولید مطرح بوده و در بستر زمان تکامل یافته و به تدریج پیچیده شده است. در اقتصاد سیاسی امروز، تکنولوژی که مربوط به جهان صنعتی است از تحرک فوق العاده های برخوردار است، در عوض، نیروی کار مربوط به جهان سوم است (جمعی از نویسندگان، بیتا، ص ۵۴). اگر کشور شرط انتقال فناوری در معاملات خارجی را نداشته باشد همیشه یک نیروی کار باقی می ماند و وابسته تکنولوژی از جهان صنعت می شود. مقام معظم رهبری علیه السلام در این خصوص می فرمایند: «در همه معاملات خارجی ای که ما انجام می دهیم، انتقال فناوری را شرط کنیم... آن شیء را با فناوری مخصوص خودش تهیه کنند و بیاورند. فناوری را داخل کشور کنند و در قراردادها این را باید به شدت مورد توجه قرار بدهند» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۱/۱۰).

اگر واردات فقط به صورت ورود کالا بدون فناوری باشد، کشور همیشه برای تهیه آن کالا وابسته به کشور وارد کننده خواهد بود و آن وارد کننده می تواند هر رفتاری را انجام دهد؛ زیرا قدرت آن فناوری به دست اوست. در حقیقت کشور ذلیل، آن وارد کننده می شود؛ زیرا وارد کننده با فناوری آن کالا، کشور را به همان اندازه به زیر سلطه خود می برد. امام علی علیه السلام

می‌فرمایند: «كُلُّ عَزِيزٍ دَاخِلٍ تَحْتَ الْقُدْرَةِ فَذَلِيلٌ» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۳ق، ص ۲۱۵)؛ هر عزیزی که تحت قدرت و سلطه‌ای باشد، ذلیل است.

از این رو در معاملات خارجی انتقال فناوری را باید شرط دانست تا مجبور به تبعیت از آن کشور نشده و زیر سلطه قرار نگیرد. پس شرط انتقال فناوری یکی از شرایط تحقق جهاد کبیر است.

هشت. مبارزه جدی با مفساد اقتصادی

در عرصه‌ی اقتصادی جهاد کبیر، همه‌ی مردم باید به پیشرفت اقتصاد کشور کمک کنند. هر فساد که مانع از پیشرفت اقتصادی است، باید با آن مبارزه شود؛ زیرا فساد در اقتصاد یک کشور باعث گندشدن رشد اقتصادی آن کشور می‌شود. مقام معظم رهبری در خصوص مبارزه با مفساد اقتصادی می‌فرمایند:

«با فساد مبارزه جدی بشود، با ویژه‌خواری مبارزه جدی بشود، با قاچاق مبارزه جدی بشود. این‌ها دارد به اقتصاد کشور لطمه می‌زند و ضررش را مردم می‌برند. اگر ما در مقابل آن مجموعه‌ای که فرض بفرمایید با زد و بست‌هایی در زمینه‌ی مسائل اقتصادی ویژه‌خواری می‌کنند، خودشان را از امتیازات ویژه برخوردار می‌کنند و یا دچار فساد پولی و مالی و اقتصادی می‌شوند، سهل‌انگاری کنیم، قطعاً کشور ضرر خواهد کرد» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۷/۱).

یکی از دغدغه‌های هر دولتی بخصوص دولت‌های دینی، مبارزه با فساد اقتصادی است. چنانکه امام علی علیه السلام راه پیامبر صلی الله علیه و آله را می‌رفت. از آغاز خلافت خود به مبارزه با فساد اقتصادی برخاست و این سخن پُرطینین خود را در این باره اظهار کرد:

«وَاللَّهِ لَوْ وَجَدْتُهُ قَدْ تَزَوَّجَ بِهِ النِّسَاءَ وَ مَلَكَ بِهِ الْإِمَاءَ لَرَدَدْتُهُ فَإِنَّ فِي الْعَدْلِ سَعَةً وَ مَنْ ضَاقَ عَلَيْهِ الْعَدْلُ فَالْجُورُ عَلَيْهِ أَضْيَقُ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۵)؛ به خداوند سوگند آنچه از بیت المال بخشیده شده است به صاحبانش برمی‌گردانم، گرچه به کابین زنان رفته باشد یا به کار خرید کنیزکان؛ زیرا این عدالت است که همه را در خود می‌گیرد (و موجب آسایش عمومی می‌شود)

و هر کس تحمل عدالت برایش مشکل باشد، تحمل ظلم مشکل تر خواهد شد (حکیمی و دیگران، بیتا، ج ۳، ص ۵۴۳-۵۴۴).

بنابراین مبارزه با مفاسد اقتصادی، یکی از ضروریات اقتصاد هر کشور است و یکی از شرایط مهم تحقق جهاد کبیر است. اگر قسمت تولید، مردم و... همه سعی کنند اقتصاد کشور را بهبود بخشند؛ اما افرادی با احتکار، قاچاق و... کار آن‌ها را بی ثمر کنند، اقتصاد کشور پیشرفت نمی‌کند، در نتیجه یکی از کارهای مهم جهادگران مبارزه با مفاسد اقتصادی است تا جهاد کبیر تحقق یابد.

نه. ارتقای بهره‌وری از انرژی

بسیاری از انرژی‌های جهان محدود است و جمعیت در حال افزایش است. اگر انرژی‌ها هدر برود و از آن‌ها به خوبی استفاده نشود، کشور دچار کمبود انرژی و با افزایش تقاضا رو به رو خواهد شد. ارتقای بهره‌وری شامل درست مصرف کردن، جایگزین انرژی‌هایی مثل آفتاب، باد به جای بنزین و... است. در حقیقت با درست مصرف کردن و بهینه مصرف کردن، مبالغ زیادی صرفه جویی می‌شود که می‌توان این مبالغ را در قسمت دیگر اقتصاد به کار برد و به اقتصاد کشور کمک بسیار کرد. مقام معظم رهبری در خصوص بهره‌وری از انرژی می‌فرماید: «... اگر ما بتوانیم بهره‌وری انرژی را ارتقا بدهیم، بالا ببریم و صرفه جویی کنیم، صد میلیارد دلار صرفه جویی خواهد شد. مبلغ کمی نیست، مبلغ زیادی است. این را جدی بگیرند... ارتقای بهره‌وری از انرژی، مصوبه‌ی مجلس شورای اسلامی است. واقعاً بررسی کنند که چنانچه یک چنین چیزی وجود دارد، باید روی این متمرکز بشوند و کار کنند» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۱/۱).

در قرآن کریم به بهره‌برداری از نعمت‌های الهی سفارش شده و همه‌ی سفارش‌ها درباره‌ی کار و تولید و اهمیت آن برای ایجاد زمینه مصرف درست در جهت رشد و تعالی انسان است. خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (مائده، ۸۷)؛ «ای کسانی که ایمان

آورده‌اید، چیزهای پاکیزه را که خدا برای شما حلال کرده است، حرام کنید و از حد نگذرید؛ زیرا خداوند متجاوزان را دوست نمی‌دارد». باریتعالی می‌فرماید: «لا تعتدوا» در بهره‌گیری از حلال‌ها، اسراف و زیاده روی نکنیم (قرآنی، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۳۶۰). کشور ما از آفتاب خوبی برخوردار است. از انرژی خورشید می‌توان برای گرم کردن هوا یا آب استفاده کرد یا از آن، انرژی الکتریکی به دست آورد (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، مطالعات اجتماعی ششم دبستان، ۱۳۹۵، ص ۴۱). جایگزین کردن انرژی‌ها یک مسئله مهم در ارتقای بهره‌وری در انرژی است.

در روایات اسلامی نیز به مسئله بهره‌برداری از مال تأکید شده است، چنانکه علی بن الحسین علیه السلام فرمودند: «مجالسة الصالحين داعية إلى الصلاح و آداب العلماء زیادة فی العقل و طاعة ولاة العدل تمام العز و استثمار المال تمام المروء» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۲۰)؛ همنشینی با خویان صلاح انگیز است... و بهره‌برداری از مال کمال مردانگی و...

تک محصولی بودن و تأکید بر صادرات نفتی، مانع از رشد اقتصادی است. نفت، جزو ذخایر تمام شدنی است. اگر کشور وابسته به این محصول باشد با کم شدن یا تمام شدن آن، اقتصادش فلج می‌شود. باید به سراغ انرژی قابل اطمینان‌تری رفت. مقام معظم رهبری علیه السلام در این خصوص می‌فرمایند: «نفت یک منبع تمام شدنی است و تجدید ناپذیر است. نفت که تا ابد باقی نمی‌ماند. اگر این طور که امروز مصرف می‌شود، مصرف شود تا بیست سال، بیست و پنج سال دیگر نفت ملت ایران تمام خواهد شد. دنیا به جای نفت به سراغ انرژی‌های جایگزین رفته است که از همه مهم‌تر و قابل اطمینان‌تر، انرژی هسته‌ای است». انرژی هسته‌ای قابل تجدید نیست؛ زیرا روزی معادن آن تمام می‌شود؛ اما یک فرق مهم با انرژی‌های دیگر دارد و آن این است که انرژی بسیار زیادی تولید می‌کند (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، مطالعات اجتماعی ششم دبستان، ۱۳۹۵، ص ۴۱).

مؤمنان، حق پذیرفتن سلطه‌ی کافران را ندارند و سلطه‌پذیری نشانه‌ی نداشتن ایمان واقعی است. باید کاری کرد که کفار از سلطه بر مؤمنان برای همیشه مأیوس باشند

(قرآنی، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۱۹۱). خداوند به مؤمنان تأکید می‌کند کاری نکنید که به زیر سلطه کفار بروید و می‌فرماید: ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ (نساء: ۱۴۱)؛ «و خدا هرگز هیچ راه سلطه‌ای به سود کافران بر ضد مؤمنان قرار نداده است». اگر وابستگی به نفت کاهش نیابد، در آینده کشور مجبور است به ثروتمندان دست دراز کند و این یعنی تابع شدن و وابستگی که در جهاد کبیر زیر سلطه رفتن و وابستگی ممنوع است؛ بنابراین ارتقای بهره‌وری، مسئله مهمی در پیشرفت کشور است. الگوی صحیح مصرف و جایگزینی برخی انرژی‌ها با برخی دیگر، گامی بزرگ در پیشرفت کشور است. این کار به استقلال کشور کمک زیادی می‌کند و عاملی تأثیرگذار در پیشرفت، استقلال و عزت ملی است.

ده. نگاه ویژه به صنایع کوچک و متوسط

هر جامعه‌ای معمولاً متشکل از اقشار مختلف است. قشر ثروتمند از توانایی‌های مالی خوبی برخوردار است، اما سایر اقشار اگر بخواهند به تجارت و صنعت دست بزنند، نیازمند حمایت دولت هستند. بر پیشوایان اجتماع و مدیران ملت و مردان حاکمیت واجب است که برای فراهم آوردن کار برای بیکاران تلاش کنند و کار را در دسترس مردم قرار دهند، به خصوص که بیکاری سبب کمبود دارایی و فقر است یا عاملی برای بیبند و باری و سقوط اخلاقی (حکیمی و دیگران، بیتا، ج ۵، ص ۴۹۷).

مسئله حمایت از صنایع کوچک و متوسط، از مسائل مورد توجه مقام معظم رهبری است. ایشان در این باره می‌فرمایند:

«به صنایع متوسط و کوچک نگاه ویژه بکنند. الان چندین هزار کارگاه و کارخانه متوسط و کوچک در کشور هست؛ اگر چنانچه این آماری که به من داده‌اند و بنده گفتم که شصت درصد از این‌ها الان دچار بیکاری و تعطیل هستند درست باشد، خسارت است. آن چیزی که در متن جامعه اشتغال ایجاد می‌کند و طبقات پایین را بهره‌مند می‌کند، همین صنایع کوچک و متوسط است؛ این‌ها را تقویت کنند و پیش ببرند» (بیانات رهبری، ۱/۹۵/۹۵).

ایشان در سخنرانی دیگری در این باره می‌فرمایند: «بعضی از بانک‌ها در سر تاسر کشور با شیوه‌های خاص، برخی از بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط را به تعطیلی کشاندند، نابود کردند. بانک‌ها می‌توانند کمک بکنند یا می‌توانند تخریب کنند» (بیانات رهبری، ۹۴/۱/۱).

حمایت از برادر مسلمان یک وظیفه دینی است. البته هر سفارش و وظیفه‌ای که دین برای مسلمانان می‌کند، برای پیشرفت مسلمانان در همه‌ی جوانب است. ابن‌اعین می‌گوید از امام صادق علیه السلام درباره‌ی حق مسلمانان نسبت به برادر مسلمانش سؤال کردم. امام پاسخ نداد. چون خواستم با حضرت خداحافظی کنم، عرض کردم به من پاسخ ندادید، فرمود: اگر پاسخ بدهم و شما به آن عمل نکنید می‌ترسم کافر شوید، مسلماً از مهم‌ترین چیزهایی که خدا بر بندگانش واجب کرده، چند چیز است: ۱. رعایت عدالت درباره دیگران و آنچه را برای خود نمی‌پسندد؛ ۲. کمک مالی به برادران مؤمن برای خدا... (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۷۰).

مقام معظم رهبری از برادران مسلمانی که می‌توانند کمک مالی کنند می‌خواهند کمک کنند تا بقیه برادران مسلمان دیگر وارد اقتصاد کشور شوند؛ یعنی رهبری معظم می‌خواهد اقتصاد را یک اقتصاد مردمی کند و تعداد زیادی از مردم وارد اقتصاد کشور شوند. رهبرانقلاب اسلامی، این مسائل را جزو الزامات اقتصاد مقاومتی می‌دانند و می‌فرمایند: «مردمی کردن اقتصاد، جزء الزامات اقتصاد مقاومتی است... دستگاه‌های دولتی و دستگاه‌هایی که می‌توانند کمک کنند. مثل قوه مقننه و قوه قضاییه کمک کنند تا مردم وارد اقتصاد شوند» (بیانات رهبری، ۹۱/۵/۳).

عدم توجه به صنایع کوچک و متوسط و مردمی کردن اقتصاد، موجب نارضایتی از نظام جمهوری اسلامی می‌شود و این همان مقصود دشمن است؛ بنابراین یکی از شرایط جهاد کبیر، توجه به صنایع کوچک و متوسط است.

یازده. استقلال اقتصادی

استقلال اقتصادی ارتباط مستقیمی با جهاد کبیر دارد و یکی از شرایط مهم در تحقق جهاد کبیر است. عدم استقلال اقتصادی، تبعیت به دنبال دارد و این خلاف جهاد کبیر است. جریان اقتصادی در یک کشور دو حالت دارد؛ یا مستقل است و یا جنبه وابستگی

دارد و اقتصاد آن کشور وابسته به اقتصاد کشوری دیگر است. اگر یک بحران، مانند یک نوسان در وضع پولی آن کشور پیدا شود، در این جا هم اثر می‌گذارد، محکوم است که مصرف‌کننده همه تولیدات آن کشور باشد. محکوم است خودش تولید نکند برای اینکه تولید او به مصرف برسد (مطهری، ۱۳۸۸، ص ۲۳۸). بعضی از افراد جامعه بر این باورند که اقتصاد کشور در صورتی پیشرفت می‌کند که در اقتصاد کشورهای ابرقدرت ادغام شوند. مقام معظم رهبری در خصوص استقلال اقتصادی می‌فرماید:

«استقلال اقتصادی هضم نشدن در هاضمهی اقتصاد جامعه جهانی است... آیا اقتصاد جامعه‌ی جهانی یک نظم عادلانه و منطقی و عقلایی است؟ ابداً اقتصادی که نقشه‌ی آن را جامعه‌ی جهانی کشیده است و مظاهر گوناگون آن در همه‌ی دنیا گسترده است، عبارت است از نقشه‌ای و نظامی که سرمایه داران عمدتاً صهیونیستی و بعضاً غیر صهیونیستی برای تصرف منابع مالی همه‌ی دنیا طراحی کرده‌اند، این نظم جامعه جهانی و اقتصاد جهانی است. اینکه یک کشوری اقتصادش را ادغام کند در اقتصاد جهانی افتخار نیست؛ این خسارت است» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۳/۱۴).

استقلال اقتصادی، یعنی از نظر اقتصادی خودش برای خودش برنامه بدهد و طرح ریزی کند، آقا بالا سر نداشته باشد. پدر بزرگ و مادر بزرگ نداشته باشد (مطهری، ۱۳۸۸، ص ۲۳۸). استقلال اقتصادی نوعی استکبار ستیزی است. چنانکه خداوند در آیه ۱۳۱ سوره طه می‌فرماید: «وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ»؛ «دیدگانت را به آنچه برخی از اصناف آنان را بهره‌مند کردیم مدوز، [آنچه به آنان داده‌ایم] شکوفه [بی‌میوه و زیور و زینت] دنیا است تا آنان را در آن بیازماییم و رزق پروردگارت بهتر و پایدارتر است».

برای پرورش روحیه‌ی استکبارستیزی در بُعد اقتصاد، دو راهکار مهم وجود دارد: یکی دمیدن روح قناعت و بی‌اعتنایی نسبت به ثروتمندان در میان مؤمنان است. آیه فوق به

پیامبر ﷺ خاطر نشان می‌سازد که چشم به اموال و دارایی‌های دیگران نداشته باشد که همین قانع بودن و به ثروت دیگران طمع نداشتن ارزش دارد... دوم، کوشش برای یافتن استقلال اقتصادی است... اگر ملتی قانع نباشد و به آنچه خود دارد اکتفا نکند و در جهت پیشرفت اقتصادی و استقلال اقتصادی گام بردارد، هیچ‌گاه مستکبران نمی‌توانند آنان را به خضوع در پیشگاه خود وادارند (فرقانی، ۱۳۸۳، ص ۸۹-۹۰).

بنابراین برای اینکه کشور زیر سلطه نرود و پیشرفت اقتصادی داشته باشد، باید مستقل از کشورهای مستکبر، اقتصاد کشور اداره شود. هضم شدن در اقتصاد جهانی پیشرفت نیست، بلکه ناخواسته زیر سلطه رفتن است.

۲-۲. موانع تحقق

برای تحقق جهاد کبیر در عرصه‌ی اقتصادی موانعی وجود دارد که پیشرفت اقتصادی و استقلال کشور را با چالش مواجه می‌سازد. از جمله‌ی این موانع عبارت‌اند از:

یک. اسراف

مانع بزرگ عدم تحقق جهاد کبیر در عرصه‌ی اقتصادی، اسراف است. دشمنان روی این مسئله سرمایه‌گذاری کرده‌اند؛ یعنی به واسطه‌ی زیبا جلوه دادن این رذیله اخلاقی می‌خواهند اقتصاد کشور را به نابودی بکشانند. مقام معظم رهبری در خصوص اسراف می‌فرمایند: «ما متأسفانه گرفتار شده‌ایم؛ گرفتار اسراف شده‌ایم، گرفتار زیاده روی شده‌ایم. ما سال‌هاست در این باره مدام نصیحت می‌کنیم، خودمان را، مردم را، دیگران را، مدام می‌گوییم، تکرار می‌کنیم، حُب باید جلو برویم، اسراف را در جامعه کم کنیم. مردهای ما، زن‌های ما، جوان‌های ما، پیرهای ما، اسراف را، اسراف در لباس، اسراف در خوراک، اسراف در تجملات زندگی... چشم و هم‌چشمی که در این عروسی، در این مهمانی... این‌ها همان خطاها و خطرهای بزرگ است. همین‌ها است که زندگی را خراب می‌کند...»

در نهایت همین است که اقتصاد را خراب می‌کند. بخش مهمی از نابودی اقتصاد به این چیزها بر می‌گردد. اگر یک جامعه بخواهد از لحاظ استحکام درون اقتصاد خود به نقطه‌ای برسد که آسیب پذیر نباشد، یکی از کارهای واجبی که باید انجام دهد این است که اسراف و زیاده روی و زیاد مصرف کردن و بد مصرف کردن را باید مراقبت کنیم» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۶/۳۰).

اشاعه‌ی فرهنگ خرید از طریق برنامه‌های ماهواره‌ای، از مهم‌ترین اهداف استکبار جهانی به شمار می‌رود، زیرا این برنامه‌ها به طور مستقیم و غیر مستقیم حاوی تبلیغاتی هستند که نه تنها مردم را به خرید کالاهای تولیدی کشورهای صنعتی ترغیب می‌کنند، بلکه ارزش‌های اقتصادی و بومی ملت‌ها را نیز تحت الشعاع قرار می‌دهند؛ زیرا اگر تا دیروز مصرف به مقدار نیاز یا کمتر مصرف کردن یا استفاده از یک تولید تا آن جا که ممکن بوده به عنوان ارزش محسوب می‌شده، امروز دیگر یا بی اهمیت است و یا حتی ضد ارزش به حساب می‌آید (فیروزی، ۱۳۸۹، ص ۱۳۴).

توصیه مقام معظم رهبری به همه‌ی مردم، عدم اسراف است و اسراف کردن قشر خاصی مانند مدیران یا مسئولان را خطر بزرگی برای اقتصاد نمی‌دانند، بلکه اسراف همه‌ی مردم به نوعی موجب نابودی اقتصاد کشور می‌شود.

خداوند متعال در آیه ۳۱ اعراف می‌فرماید: ﴿... وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾؛ «بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست ندارد»؛ چون طبع زیاده طلب انسان، ممکن است از این دو دستور سوء استفاده کند و به جای استفاده‌ی عاقلانه و اعتدال آمیز از پوشش و تغذیه صحیح، راه تجمل پرستی و اسراف و تبذیر را پیش گیرد، بلافاصله اضافه می‌کند «ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۶، ص ۱۴۹).

سرمایه‌داران استعماری و صاحبان و تولید کنندگان غربی برای بازاریابی تولیدات خود به دنبال ایجاد نیاز کاذب در کشورهای جهان سوم و به ویژه کشورهای اسلامی هستند

(فیروزی، ۱۳۸۹، ص ۱۳۵). در حقیقت دشمن با نفوذ الگوی ناصحیح در بین مردم نیاز کاذب ایجاد می‌کند. بازار کشور را به دست می‌گیرد و مردم با بهره‌گیری از الگوی غلط بیش از نیاز خود می‌خرند، می‌پوشند و می‌خورند. چنانکه علی علیه السلام می‌فرماید: «لِلْمُسْرِفِ ثَلَاثُ عَلَامَاتٍ يَا كُلُّ مَا لَيْسَ لَهُ وَ يَلْبَسُ مَا لَيْسَ لَهُ وَ يَشْتَرِي مَا لَيْسَ لَهُ...» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ص ۱۶۷ و مجلسی، ۱۴۱۲، ج ۷۲، ص ۴۵۳)؛ مسرف سه نشانه دارد: آنچه نبایدش، می‌خورد و آنچه نبایدش، می‌پوشد و آنچه نبایدش، می‌خرد.... بنابراین جهاد و مقاومت هیچگونه اشتراکی با اسراف ندارند. کشوری که طالب عزت است، نباید اسراف کند تا عدم تبعیت از دشمن، یعنی جهاد کبیر تحقق یابد.

دو. عدم برنامه‌ریزی مدوّن

در جنگ نرم، دشمن برای مقاصد دور و نزدیک خود برنامه‌ریزی دارد. اگر مسئولان بدون برنامه، تصمیم‌هایی اتخاذ کنند و برنامه‌ریزی مدوّنی نداشته باشند، به مقاصد دشمن کمک می‌کنند.

نبردهای امروز دنیا، اهداف اقتصادی دارد؛ از این رو، هر چند مسلمانان چشم طمع به ذخائر و مخازن کشورهای دیگر ندارند، ولی در کشورهايشان استعمارگران مطامعی دارند که باید از آن‌ها پیشگیری شود. بزرگ‌ترین حربه‌ی استعمار، فلج کردن این کشورها و ایجاد وابستگی، سپس دخالت‌های استعماری و آنگاه سوء استفاده از ذخایر و ثروت‌های طبیعی است. در این جا هیچ سلاحی مؤثرتر از سر و سامان دادن به وضع اقتصادی از درون کشورها نیست. مسلمانان باید بتوانند نوسان‌های اقتصادی را در کشور کاهش دهند، درآمدها را زیر نظر گیرند و تمتع از آن‌ها را عادلانه تقسیم کنند (تاجیک، ۱۳۹۳).

مقام معظم رهبری، برنامه ریزی اقتصادی را از ضروریات می‌دانند و می‌فرمایند: «حرکت بر اساس برنامه یکی از کارهای اساسی است. تصمیم‌های خلق‌الساعه و تغییر مقررات جزو ضربه‌هایی است که به اقتصاد مقاومتی وارد می‌شود و به مقاومت ملت ضربه می‌زند. این را هم دولت و هم مجلس محترم باید توجه داشته باشند. نگذارند سیاست‌های اقتصادی

کشور در هر زمانی دچار تذبذب و تغییرهای بی مورد شود» (بیانات رهبری، ۱۳۹۱/۵/۳).
وجود برنامه برای همه‌ی کارها در زندگی انسان توصیه شده است. مطمئناً در کارهای
مهم ضرورت پیدا می‌کند. امیرالمؤمنین علیه السلام در این مورد می‌فرماید: «التَّوْبَةُ قَبْلَ الْعَمَلِ
يُؤْمِنُكَ التَّدَمُّ» (کراجکی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۶۷)؛ تدبیر و برنامه ریزی پیش از هر کاری تو را از پشیمانی
آسوده کند و کار به پشیمانی نکشد.

بنابراین هر کاری برای اینکه به هدف صحیح خود برسد نیازمند برنامه ریزی کامل و دقیق
دارد. کارها و تصمیم‌هایی که قبلاً برنامه ریزی نشده، در آن احتمال خطا بسیار است. در جهاد
کبیر، دشمن برای همه حملات خود، برنامه ریزی دقیق و طولانی مدت می‌کند. اگر کشور
بدون برنامه و با تصمیم‌های خلق الساعه وارد میدان شود، مطمئناً با شکست مواجه می‌شود.

سه. انهزام روحی

مقاومت اقتصادی و عدم تبعیت از دشمن در عرصه اقتصادی، نیاز به روحیه‌ی بالا و قوی دارد.
روحیه‌ی مقاومت با انهزام و شکست روحی در تضاد است. وقتی انسان دشمن را خیلی قدرتمند
بیند، در درون خود احساس شکست می‌کند. مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرماید:
«در مقابل دشمن هم نباید دچار انهزام روحی شد، اصل قضیه، یکی هم
این است. انهزام روحی ضرر دارد، هر کس که در درون خود منهزم شد، در
صحنه، قطعاً منهزم خواهد شد. اولین شکست هر انسانی، شکست در
درون خودش است که احساس کند نمی‌تواند، احساس کند که فایده ندارد.
احساس کند طرف خیلی قوی‌تر از او است، احساس کند من که کاری از
دستم بر نمی‌آید، این انهزام روحی است. اگر این انهزام پیدا شد، آن وقت
در صحنه، قطعاً شکست خواهیم خورد. این نباید به وجود بیاید، مراقب
باشیم که این به وجود نیاید» (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۳/۶).

خود باختگی حالتی است روحی در انسان که واقعاً انسان حالتی پیدا می‌کند که خودش،
خودش را می‌بازد؛ یعنی تمام نیروها و استعدادهایی که دارد وضعی پیدا می‌کند که گویی

چیزی ندارد.... یک پهلوان وقتی که با رقیب خودش رو به رو می‌شود، اگر از اول خودش را بیازد، بگوید من در مقابل این کاره‌ای نیستم، من کجا این کجا، او دیگر از نیروی خودش نمی‌تواند استفاده کند.... امام علی علیه السلام می‌فرمایند: «من در میدان جنگ با هر کس رو به رو شدم، خودش در مغلوب شدن خودش به من کمک کرد؛ یعنی نیرویش را از دست داده، چون علی علیه السلام را همه شناخته بودند که هیچ وقت با کسی روبه رو نشده است که شکست بخورد.... می‌فرمود: با هرکسی رو به رو شدم خودش من را کمک کرد برای اینکه خودش را می‌باخت. اعتماد به نفس و ایمان به خودش را از دست می‌داد (مطهری، ۱۳۸۸، ج ۲۴، ص ۲۱۲-۲۱۳). انهزام روحی ذلت به دنبال دارد و روحیه‌ی بالا و قوی و شجاع که از توکل با خدا نشأت می‌گیرد، عزّت را به دنبال می‌آورد. چنانکه در جنگ خندق وقتی عمرو بن عبدود از خندق گذشت و مبارز طلبید، هیچ کس جز حضرت علی علیه السلام اعلام آمادگی نکرد؛ زیرا بقیه‌ی اصحاب با شنیدن نام عمرو بن عبدود دچار انهزام روحی شدند؛ اما حضرت با توکل به خدا، دارای روحیه‌ی قوی بود. حذیفه نقل می‌کند که چون جنگ خندق پیش آمد، عمرو بن عبدود از خندق گذشت تا اینکه نزدیک سپاه پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و مبارز طلبید. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: کدام يك از شما پاسخ عمرو را می‌دهد؟ هیچ کس بلند نشد جز علی بن ابی طالب علیه السلام که بلند شد، ولی پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود: بنشین. باز پیامبر صلی الله علیه و آله به اصحاب خود فرمود: کدام يك از شما پاسخ عمرو را می‌دهد؟ هیچ کس بلند نشد و علی علیه السلام بلند شد و گفت: من پاسخ او را می‌دهم. پس پیامبر صلی الله علیه و آله او را دعا کرد و گفت: او عمرو بن عبدود است، گفت: من هم علی بن ابی طالب علیه السلام هستم.... پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: سوگند به کسی که جانم در دست اوست که او را کشت.... پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مژده باد بر تو یا علی! اگر عمل امروز تو را با عمل امت محمد مقایسه کنند، عمل تو به عمل آنان ترجیح داده می‌شود و این به آن جهت است که خانه‌ای از خانه‌های مشرکان نیست، مگر اینکه با کشته شدن عمرو، سستی بر آن وارد شد و خانه‌ای از خانه‌های مسلمانان نیست، مگر اینکه با کشته شدن عمرو، عزّت بر آن وارد شد (حسکانی، بیتا، ص ۲۴۳-۲۴۶).

بنابراین انهزام روحی، موجب می‌شود در مقابل استکبار، احساس ناتوانی ایجاد و این انهزام باعث شکست و ذلت شود و تبعیت به دنبال خود داشته باشد. پس انهزام روحی مانع بزرگی در جهاد کبیر است؛ اما ملت مسلمان ایران با سرمایه ایمان و توکل به خدا که بزرگترین قدرت است، می‌تواند با عزت زندگی کنند.

نتیجه‌گیری

جهاد کبیر، جهاد در میدان جنگ نرم است که مقام معظم رهبری علیه السلام آن را به معنای عدم اطاعت از دشمن مطرح کرده‌اند. جهاد کبیر در عرصه‌ی اقتصادی، اقتصاد مقاومتی است و عدم تبعیت از دشمن به معنای هر کار مشروعی است که به اقتصاد کشور کمک کند تا بتواند استقلال اقتصادی ایجاد کند و کشور از نظر اقتصادی تحت سلطه قرار نگیرد. با تمرکز بر فعالیت‌های مزیت‌دار اقتصادی و دانش بنیان کردن تولید و افزایش آن، جلوی واردات بی‌رویه را می‌توان گرفت. مسلماً واردات باید با انتقال فناوری باشد تا وابستگی ایجاد نکند. با ارتقای بهره‌وری از انرژی و اسراف نکردن و احیای بخش‌هایی که قبلاً سرمایه‌گذاری شده، می‌توان در بودجه کشور صرفه جویی نمود و کمک بسزایی به اقتصاد کشور کرد. مسئولان اقتصادی با مدیریت منابع مالی وارد شده از خارج کشور و برنامه ریزی مدّون بدون انهزام روحی می‌توانند در اداره امور اقتصادی، موفقیت‌های خوبی به دست آورند و این جهاد کبیر در عرصه اقتصادی است. شناسایی و تمرکز بر روی فعالیت‌های اقتصادی مزیت‌دار کشور، زنده کردن تولید داخلی، پرهیز از واردات تضعیف‌کننده‌ی تولید داخلی، مدیریت منابع مالی وارداتی، دانش بنیان شدن بخش‌های خصوصی، احیاء بخش‌هایی که قبلاً سرمایه‌گذاری شده، انتقال فناوری در معاملات خارجی، مبارزه جدّی با مفاسد اقتصادی، ارتقای بهره‌وری از انرژی، نگاه ویژه به صنایع کوچک و متوسط، استقلال اقتصادی از شرایط تحقق و اسراف، عدم برنامه ریزی مدّون و انهزام روحی از جمله موانع تحقق جهاد کبیر در عرصه اقتصادی در بیانات مقام معظم رهبری علیه السلام است.

فهرست منابع

قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی، تهران، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، چاپ سیزدهم، قم، مشهور، ۱۳۸۰ ش.

الف. منابع فارسی

۱. تاجیک، عاطفه، *تربیت اقتصادی از دیدگاه اسلام*، قم، مطبوعات دینی، ۱۳۹۳ ش.
۲. حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، چاپ سوم، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۹ ش.
۳. خلیلیان اشکذری، محمد جمال، *شاخص‌های توسعه اقتصادی از دیدگاه اسلام*، چاپ دوم، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۹۰ ش.
۴. فرقانی، قدرت الله، *استکبار ستیزی در قرآن*، قم، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳ ش.
۵. فیروزی، عباس، *مبانی جنگ نرم و ریشه‌های آن در تهاجم فرهنگی*، قم، شکوفه یاس، ۱۳۸۹ ش.
۶. قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳ ش.
۷. مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار شهید مطهری*، چاپ چهارم، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۸۸ ش.
۸. معین، محمد، *فرهنگ فارسی*، چاپ هجدهم، تهران، سپهر، ۱۳۸۰ ش.
۹. مکارم شیرازی، ناصر، و دیگران، *تفسیر نمونه*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
۱۰. مهیمنی، محمد علی، *نخبه‌شناسی در جامعه‌شناسی*، چاپ دوم، بی‌تا، نشر ثابت، ۱۳۷۸ ش.

ب. منابع عربی

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، *الامالی (للصدوق)*، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ ش.
۲. _____، *معانی الأخبار*، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۰۳ ق.
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، *غرر الحکم و درر الکلم*، چاپ چهارم، ترجمه: هاشم رسولی محلاتی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
۴. جوادی آملی، عبدالله، *مفاتیح الحیة*، تحقیق: محمد حسین فلاحتزاده و دیگران، چاپ ۱۴۳، قم، اسراء، ۱۳۹۱ ش.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه الی تحصیل مسایل الشریعه*، تحقیق: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، قم: مؤسسه آل‌بیت علیهم السلام، ۱۴۰۹ ق.
۶. حسکانی، عبیدالله بن عبدالله، *سیمای امام علی علیه السلام در قرآن*، ترجمه شواهد التنزیل، ترجمه: یعقوب جعفری، قم: اسوه، بی‌تا.

۷. حسینی زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، تحقیق: علی هلالی و علی سیری، بی جا، دارالفکر، ۱۴۱۴ق.
۸. حکیمی، محمد رضا، محمد و علی، الحیاة، ترجمه: احمد آرام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، بی تا.
۹. حمیری، عبدالله بن جعفر، قرب الاسناد، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۳ق.
۱۰. قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب اسلامیة، ۱۴۱۲ق.
۱۱. کراچکی، محمد بن علی، کنزالفوائد، تحقیق: عبدالله نعمه، قم، دارالذخائر، ۱۴۱۰ق.
۱۲. کلینی الرازی، ابی جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق، الفروع من الکافی، تهران، مؤسسه دارالکتب اسلامی، بازار سلطانی، ۱۳۷۹ ق.
۱۳. _____، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۴. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار الجامعه لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، تحقیق، جمعی از محققان، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.